

Brevik på 1920-talet HÖGBERGA BREVIKS VILLAÄGAREFÖRENING *berättar*

BREVIK PÅ 1920-TALET ÄR NR 2 I DEN SERIE JUBILEUMSBILAGOR SOM
INLEDDES 1987 MED ANLEDNING AV ATT VÅR FÖRENING VERKAT I 60 ÅR.

Texten är författad av
Lars Åkerlund.

Skildringen i ord och bild innefattar ibland även Käppala och Gåshaga och berör således ett större område än det som ryms inom våra nuvarande föreningsgränser. En del av det berättade grundas på uppgifter i olika Lidingöböcker och i Lidingö tidning, med det är främst minnesbilder från personer som bodde i Brevik under 1920-talet.

Decenniet bjöd på idyll men också på en dramatik som ledde till att villaägarna 1927 fann det angeläget att sammansluta sig i en förening som fick namnet Lidingö breviks Fastighetsägareförening med Kapten Anders Edgren som ordförande.

På sid. 23 finns en karta från 1924 på viken ett antal i bilder och text förekommande platser finns markerade.

Kapten Anders Edgren, villaägareföreningens förste ordförande 1927-28 var född i Göteborg 1874 och blev efter ett 20-tal år till sjöss en mångbetrodd man inom sjöförsäkringsområdet, bl.a. som chef för försäkrings-AB Atlanticas avd.kontor i Sthlm.

I Lidingö, där han var bosatt vid Vegabacken, var han ledamot av stadsfullm., drätselk., folkskolestyrelsen m.m. under åren 1921-28. Vilket sista år han lämnade Lidingö.

I en avskedsintervju i Lidingö Tidning den 22 dec. 1928 yttrade han bl.a. "På mina resor runt jorden har jag varit i tillfälle att se många platser besjungna för sin skönhet men en vack- rare plats än Lidingö har jag ännu aldrig träffat på!"

Kapten Anders Edgren

BREVIK PÅ 1920-TALET

En allmän bakgrund.

När 1920-talet inleddes både det första världskriget nyligen avslutats, men svallvågorna i krigets spår i form av politiska och ekonomiska konvulsioner ute i Europa drabbade påtagligt även Sverige. Inte heller Lidingö blev oberört.

1906 både ett antal fastighetsbolag inlett en omfattande exploatering inom olika delar av ön, bl.a. inom Breviksområdet, där ett gatunät utbyggts och till 1920 ett 100-tal villor uppförts, flera av dem ståtliga. 1920 hade Lidingö 9440 invånare. Fram expansionens inledning hade folkmängden ökat med omkr. 525 personer per år. Men under 1920-talets problemfyllda år sjönk byggandet drastiskt och öns invånarantal ökade förhållandevis blygsamt. I själva Breviksområdet byggdes under hela decenniet bara ett 15-tal villor. Det var i kvarteret Enen (nuv. Enriset) vid Högberga station som bebyggelsen skedde i mer samlad form. De bus, som uppfördes under 1920-talet, var i allmänhet mindre och enklare än de som byggts under tidigare period. Ovanför Käppala torg tillkom en del småhus under perioden.

Lidingö, som varit köping sedan 1910, brottades med betydande ekonomiska problem. Kostnaderna för brobygge och läroverk m.m. ledde till förhållandevis hög kommunalskatt. Vatten- och elförsörjning var besvärliga tekniskt ekonomiska frågor. Att genomföra stadsplaner när fastighetsbolagen ägde gator och ledningar visade sig med den tidens byggnadslagstiftning näst intill omöjligt. Andra stora frågor som etablering av storskalig industri, ev. förläggning av flottans station till Lidingö och osäkerheten om öns inkorporering med Stockholm, samt rivalitet mellan norra och södra ön gjorde inte situationen lättare att bemästra.

Fastighetsbolagen, av vilka en del inledningsvis gjort föredömliga insatser med anläggandet av trädplanterade vägar, vatten, avlopp och elnät fick under krigsåren sin ekonomi så undergrävd att man inte orkade med underhållet av ledningar, vägar och snöröjning. I en del fall sökte man rädda situationen med nya bolagsbildningar och lockande reklam, men ibland gick det till konkurs. 1930 blev så fallet med AB Breviks villastad.

Det var i en sådan situation av begynnande förfall och inför risken att Kragenäsområdet skulle bebyggas med oljecisterner, som ett 50-tal fastighetsägare från Brevik och Käppala 1927 samlades för att bilda

Lidingö Breviks Fastighetsägareförening med sjökaptenen och komunal- och försäkringsmannen Anders Edgren, bosatt vid Vegabacken i Käppala, som föreningens förste ordförande.

Kommunikationerna

Som framgick av Carl Lions livfulla skildring I jubileumsbilagan om 1910-talet både Breviksbornas förbindelse med Kgl. Huvudstaden ombesörjts av ångfartyget "Brevik". Den trafiken upphörde 1914, då Södra Lidingöbanan framdragits till Brevik. Men från Herserud, där Södra Lidingöbanan både sin slutstation blev det en sjöresa med färja över till Ropsten, där Stockholms spårvägar tog vid. Vintertid kunde det hända att färjan frusit fast i isen och transporten fick ske med häst och släde. Så var förhållandena till 1925, då nya Lidingöbron togs i bruk och lidingöspårvagnarnas slutstation blev Humlegårdsgatan i Stockholm. Sommartid gick det också att åka båt men när man 1925, då nya bron blev farlig, belastade även båtbiljetterna med fördyrande broavgift, tynade båttrafiken bort och de som ville ut i skargården fick ta vägen om Stockholm.

Privatbilar var relativt sällsynta men droskbilar nyttjades rätt flitigt. Men att vägnarnas beskaffenhet inte var den bästa framgår av fastighetsägareföreningens protokoll.

Vid Brevik för Ni stället som ingen annan stads
VALUTA FÖR EDRA PENGAR
Som bostadsort är Brevik idealiskt för affärer och tjänstemännen i Stockholm, som hastigt måste förflytta sig och som vill njuta av ledens lugn och frid. En tillgång till modern komfort, och när vi nu tillägger till detta att Ni står Eders nedre och övre plan, blev detta omöjligt och nu har vi ett villor, där det i den främsta övergången är Ni skall få
ATT DET ÄR JUST PÅ BREVIK NI SKALL KÖPA TOMT OCH BYGGA ER VILLA
Tomterna vänta lördag kl. 4-7 a. m. och söndag kl. 10-12 a. m. samt därmed efter tillfälle.
Närmare upplysningar i kviertet i Brevik, vid 250 eller hos
AB BREVIKS VILLASTAD

Från 1920 blev det denna lockande reklam, som dock inte hjälpte i den ekonomiskt hietra tiden. Slagen är senare gått bolaget i konkurs.

Idén Lidingö-sonen nådde Brevik 1914, Gåshaga 1916. Herserud var förstation i banans andra ände, som tågskylten visar. Det gällde ända till 1925, då nya bron blev färdig.

Södra Lidingöbanan nådde Brevik 1914, Gåshaga 1916. Herserud var förstation i banans andra ände, som tågskylten visar. Det gällde ända till 1925, då nya bron blev färdig.

Breviks herrgård, som låg centralt i bygden, var uppförd 1880 sedan en tidigare huvudbyggnad brunnit. Herrgården benämndes även Nådhammarhemmet. nådhammar är ett herresäte i Sörmland. Dess ägare hade 1898 upplåtit huvudbyggnaden på 50 år till Sofiahemmet som konvalencementhem. Verksamheten flyttade emellertid 1907 till Djursholm och 1913 till Brevik under namnet Nådhammarhemmet.

Vad säger nutidens omhuldade medborgare om ett föreningsbeslut året 1929: ”Föreningen beslöt ansöka 150 kr för att utföra två vägtrummor, den ena under Trädgårdsvägen vid Västra Allén. Därtill beslöt man att förbättra vissa vägar mot att staden gratis lämnade makadam. Dessutom åtog sig vissa Breviksbor att utföra nödvändiga körslor, naturligtvis utan krav på ersättning.”

Intrycket av landskap och bebyggelse

Stora delar av gatunätet var utbyggt och därmed hade också kvartersbildningen tagit gestalt. Södra banan hade fått sitt läge i terrängen och Breviksängen låg där ungefär som idag. Det bidrog till att landskapet hade likheter med dagens men vegetationsbilden var annorlunda. Hela eller delar av kvarteren var ännu obebyggda. De var liksom tomterna, som var mycket större än dagens, ofta skogbevuxna men det förekom också små ängspartier. Dessa naturområden mellan de glest liggande husen gav barn och ungdomar härliga möjligheter till bollspel, klättring, byggande av kojor och fantasifulla lekar, ofta inspirerade av indian- och andra äventyrsböcker men även av Allers Familjebok.

På våren blommade vit- och blåsippor rikligt och bildade stora lysande mattor med inslag av vårlök, gullvivor och liljekonvaljer. Även sådana rariteter som orkidéerna Adam och Eva förekom ganska rikligt. På försommaren lyste hela övre delen av Breviksängen vit av prästkragar under några år tills professionella försäljare från Stockholm kom och plockade upp dem med rötterna.

Centralt i området låg Breviks herrgård. Herrgårdsbyggnaden, där pensionatsrörelse bedrevs, hade fortfarande kvar sin träpanel, sina fönsteromfattningar

Interiör av herrgårdens salong.

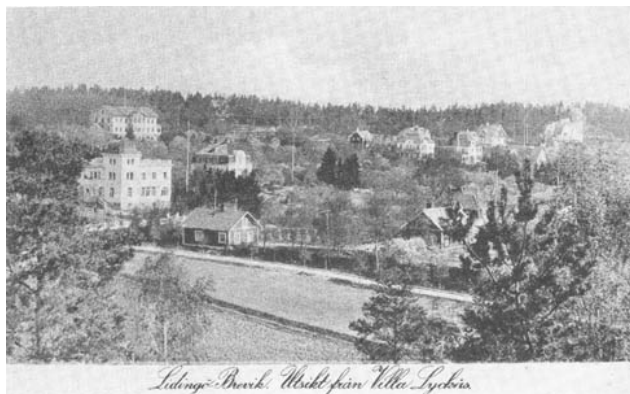
och utsirade verandor. Förutom de två flyglarna fanns en bostadslänga, flera uthus och en stor trädgård med massor av fruktträd. Jordbruk drevs av arrendator E. Jansson, som hade stall och ladugård i kv. Ormbunken varifrån många familjer köpte sin mjölk.

Anläggningen ersatte herrgårdens ladugård, som lär ha uppförts 1805 med 90 cm tjocka murar. Den låg i kv. ”Blocket” men revs när den nya bebyggelsen tillkom. I kv. Ormbunken låg också två handelsträdgårdar. Den större anlades av E.T Lönqvist, som varit trädgårdsmästare på herrgården sedan 1897. Verksamheten drevs vidare av två söner, som även var öns bästa skidlöpare på 20-talet. Den ene var Lidingös första Vasaloppsåkare.

Idet centrum kring Breviks station, som tidigt ingått i exploateringsbolagets planer, hade i början av 20-talet förutom det alltjämt befintliga ”Blocket” ifrån 1915 uppförts ytterligare ett, kallat ”nya Blocket”. Dess bottenvåning inrymde hade ett par småklasser och tre mellanskoleklasser som filial till Lidingö läroverk men också en Konsumbutik. ”Nya Blocket” ersattes på 1970-talet med ett annat flerbostadshus. Järnaffären, som då liksom telefonstationen fanns i kv. Kroken, bidrog liksom en liten envåningsstuga med sybehörsaffär till intrycket av ett litet centrum.

Brandkaren hade ett spruthus och torn för slangtorkning, som stod intill korsningen av nuvarande Banvägen och Stenkilsvägen. Spruthuset flyttades sedermera till Hövdingevägen, som då liksom nu slutade ner mot Gåshagavägen. Därifrån var det inte så långt till arrendatorns stall med hästar som vid motorstopp fick rycka in och dra sprutan.

Några av de villor, som fanns på 1920-talet är rivna men de flesta är kvar fast omgivna av nya hus och annan vegetation. Det gör att man idag inte upplever dem på samma sätt. Husens utseende skiftade beroende på storlek och innehåll, fasadmateriäl och terränganpassning.

Villorna låg glesare. Tomten med den numera rivna Bjelkeska villan med kupoltornet i korsningen Trädgårdsvägen-Västra Allén ger nu plats åt 4 villor. Träden i Västra Allén, sedda från villa Roumjantzeff, var späda. Björkdungen, vuxen ur schaktmassorna till en träningsplan till 1912 års olympiad hade ännu inte skjutit upp.

Individualismen var påtagligare än I dagens typhus men villor med besläktad arkitektur från olika epoker kunde urskiljas.

Gruppbestäder med enhetlig karaktär, den s.k. "Brevikskolonien" med fyra lägenheter om 1 resp. 2 rum och kök i vart och ett av de 10 husen både uppförts intill Gåshagavägen (kv. Dungen) av AB Ljungströms Ångturbiner för företagets verkstadspersonal. Det fanns också enstaka självbyggda hus, uppförda med betydande ekonomisk ansträngning I en tid, då det inte fanns statliga lån och bostadsbidrag.

Breviksbebyggelsen från sjön. Obs. paviljongen som finns på den lilla ön i "Svandammen".

Käppalaviken med uppskattade badberg. I bakgrunden t.v. Käppala torg, 20-talets fotbollsplan. Upptill i bildens mitt en byggnad där Fredrik Ljungström bedrev utvecklingsarbete med den s.k. spontanväxeln, en föregångare till den automatiska bilväxellådan.

Invånarna, yrkesinriktningen och livet i hemmen

En naturlig följd av att Brevik anlagts som ett förorts-samhälle till Stockholm var att en övervägande del av yrkesutövarna dagligen reste mellan bostad och arbetsplats. De var att betrakta som pendlare - för att använda ett modernt ord. De var tjänstemän i förvaltningar och företag, tekniker, industriledare, affärsmän och fria yrkesutövare, huvudsakligen med det dagliga arbetet: i Stockholm. Bland dem fanns flera framstående personer, några av dem även internationellt kända.

En del Breviksbor var på olika nivåer verksamma vid företag inom ön, som AGA, varven och de andra anläggningarna i Gåshaga. Av dessa var AB Ljungströms Ångturbin det mest kända. Det grundade sin verksamhet på en av den kände uppfinnarens, Fredrik Ljungström, många uppfinningar. Den stora verkstaden användes senare för andra tillverkningar. Den kom t.o.m. att användas vid filminspelning och åblev samlingslokal vid firandet av att Lidingö blev stad 1926.

Ännu en kategori Breviksbor var hantverkare, bland

I kv. Enen (nuv. Enriset) vid Högberga station tillkom en samlad bebyggelse under 1920-talet med villor ritade av stadsarkitekten Einar Rudskog. Bilden visar villan på tomten Enriset 1.

vilka fanns skickliga stenhuggare, montörer och arbetare, en del i kommunens tjänst. Även konstnärer, som hade sina ateljéer I bostäderna fanns med bland 1920-talets Breviksbor.

Som i våra dagar behövde 20-talets samhälle service med varor och tjänster. Det fanns mer av närbutiker, affärsidkare och små hantverkerier i 1920-talets Brevik än f.n.

En grupp servicepersonal utan vilken dåtidens samhälle knappast skulle ha kunnat klara sig var hembiträdena. Livet i hemmen var nämligen väsentligt annorlunda än i dag.

Villorna var i allmänhet stora och tomterna omfattade ofta halva kvarter med en yta av 3000 - 8000 kvadratmeter. Det var vanligt att familjerna hade många barn. Fruarna var nästan utan undantag hemma. Som husmödrar - en benämning de gjorde skäl för - svarade de för en omfattande vård av hemmet och fostran av barnen. Till sin hjälp hade de oftast ett hembiträde men i större familjer var det inte alldeles ovanligt med hade kokerska, som svarade för matlagningen och en husa. Hemmen var nämligen arbetskrävande i en helt annan utsträckning En idag med sina vedspisar, koks- eller vedeldade pannor och ibland kakelugnsuppvärmning. Det förekom även skurgolv. Livsmedlen förvarades i skafferier och källare. Kylskåp fanns inte. Frys tillkom först efter andra världskriget. Kylningen skedde i isskåp, ofta placerade i kökstamburen.

Isblock, som vintertid sågats upp ur Kottlasjön av arrendatorns medarbetare, förvarades i sågspånstäckta isstackar och levererades sommartid till hushållens s.k. isskåp. överst både dessa en plåtklädd låda I vilken leverantören lade ner de hela isblocken med en särskild griptång. För avledning av smältvattnet i

I Käppala byggdes på 1920-talet ovanför Käppala torg ett antal mindre villor efter typritning. De höga takresningen var praktisk, den medgav inredning och en rymlig takvåning.

lådan fanns en särskild tappkran.

Tvätt-, disk- och andra arbetsbesparande hushållsmaskiner hade inte kommit i bruk. Vid sidan av all lagning av kläder förekom det att kläder, särskilt till barnen syddes i hemmen.

Den s.k. stortvätten skedde oftast i tvättstugor i villornas källare. I stora bykgrytor kokades tvätten under omrörning, skrubbadades på tvättbrädor och sköljdes i stora bassänger, vanligen av betong. Torkning skedde utomhus, sedan tvätten behandlats med klapprä. Vid stortvätt behövdes ibland personalförstärkning. I området bodde några fruar som gick från hushåll till hushåll och var duktiga tvätterskor. Det fanns också män som försörjde sig på vedhuggning och trädgårdssarbete.

I trädgårdarna odlades vanligen potatis och grönsaker för familjernas behov. Många hade vackra blomrabatter och många fruktträd. Allt detta krävde åtskilliga arbetsinsatser. Åren närmast efter första världskriget höll sig även den del familjer med ko och höns.

Liksom idag varierade antalet rum i hemmen och deras inredningar. Enligt tidens sed var det vanligt att de större villornas bottenvåning innehöll en hall i anslutning till entrén samt f.ö. salong, ev. även förmak, herrum och matsal, ibland med individuella stilinteriörer med paneler och fältindelning på väggar och i tak. Mellan matsal och kök fanns oftast ett särskilt serveringsrum.

Sovrummen låg oftast i en övervåning. Förutom föräldrasovrum fanns det å regel ett par stora sovrums, ett för flickorna och ett för pojkarna, även å familjer med många barn. Först när barnen nästan blev vuxna skedde uppdelning på ytterligare sovrums, som då ofta inred-

Matsal i arkitekten John Åkerlunds villa i kv. Gräset. Möbeln komponerad av den kände möbelskaparen Carl Malmsten, som umgicks i hemmet.

Vid ritbordet i John Åkerlunds personligt präglade arbetsrum tillkom flera av skisserna till sådana liden och Rönnskär, STF:s fjällstationer, Norrbackainstitutet, Breviks kyrka m.fl.

des på vinden. Att ta sällskapsutrymmen i anspråk om man behövde fler sovrum föreföll sällan att ske. Även hembiträdenas sovrum lag ofta i övervåningen ibland med särskild trappa till köksavdelningen.

Vissa yrkesutövare som konstnärer och arkitekter kunde ha särskilda arbetsrum för sin verksamhet. Efter den tiden förhållandevis välutrustade små verkstäder förekom också i en del källare.

Interiörbilder från 20-talets hem är tyvärr rätt sällsynta men ett par visas.

Inköp och butiker

Hushållen gjorde i regel sina inköp i någon av ortens butiker, som var mer specialiserade än dagens. Om mjölken har tidigare nämnts att en del inhandlade den från arrendatorns ladugård.

Men det fanns också en särskild mjölkaffär. Den lag i nuvarande kv. Poppeln. Småningom hade Konsum en särskild butik för mjölk. Enl. hälsovårdsbestämmelserna skulle mjölkprodukterna säljas i lokal skild

K.J. Karlssons järnaffär. Byggnades som numera är nedbrunnen, låh nära centrum. Affären tillhandahöll trots de begränsade utrymmena tusentals artiklar.

från övriga livsmedel. Mjölkdistributionen utvecklades under 20-talet genom att speciella mjölkbord sattes upp längs vägarna. På kvällen ställdes de tomma mjölkflaskorna (av plåt för många liter mjölk) upp på borden och morgonen därpå ställde leverantören dit fyllda, som transporterades dit med häst och vagn. Ett par gånger i veckan kom en fiskhandlare körande, även han till en början med bäst och vagn, senare med ett trehjuligt motorfordon. Specerier och charkuterivaror kunde inhandlas hos Egnells affär, som låg i hörnet av Seglarvägen och Kullavägen. Dit kunde man ringa och beställa varor, som sedan kördes hem av cykelburna ungdomar, som nyss slutat skolan och av vilka en del avancerade till butiksbiträden och ibland föreståndare. Egnells affär drevs av Lidingös då mest kända idrottsledare, David Andersson. Oftast ville husmödrarna själva förvissa sig om varornas kvalitet genom besök i butikerna.

Den första konsumbutiken på Brevik fanns i ett hus vid nuvarande Killingevägen i kv. Dungen innan den flyttade till "Nya Blocket".

En del husmödrar reste någon dag i veckan in till NK i Stockholm och gjorde sina beställningar, som en viss

Intill "Blocket", tyngdpunkten i Breviks centrum, fanns en röd envåningsstuga, där Alvfors sybehörsaffär startade och några andra småaffärer också fanns.

Ax.Em. Egnells livsmedelsbod, en avläggare från huvudbutiken på Djurgårdsslätten, var under några år en av Breviksbarnas huvudbutiker.

Poststationen, flyttfågeln nr 1 bland serviceanläggningarna höll på åren 1918-25 till i bottenvåningen i denna idylliska byggnad vid Gåshagav. 23.

som behövs för byggande, underhåll och även båt-vård. Det är svart att första hur ett så brett sortiment kunde rymmas i den lilla byggnaden, som nu är borta. Det var spännande att gå dit och ibland med sparade veckopengar komplettera den lilla verktygsutrustning med vilken en del pojkar omsatte sina fantasier i trä-produkter.

I Alvfors sybehörsaffär fanns ett annat brett sortiment av tyger, garner och allehanda sybehör. Även vid de minsta inköp bemåsttes kunderna av de vänliga och artiga innehavarna med: "tackar, tackar så mycket, tackar".

Det fanns också skomakeri och cykelverkstad.

Poststationens adress har förmodligen varit den som varierat mest av alla på Brevik under årens lopp. Från begynnelsen kom posten med båt, där den stämp-lades med särskild ångbåtspoststämpel. Den sålunda anlända posten fick avhämtas på bolagets kontor vid Trädgårdsvägen. Fr.o.m. den 1 aug. 1910 inrättades

en postanstalt i Brevik i en lokal i hörnet av Stenkils-vägen och Banvägen. Föreståndare blev Maria Vil-helmina Pettersson, som även skötte den där belägna telefonstationen. Hon hade även kafé i huset. Hon eft-erträddes av sin dotter som föreståndare 1915-17. 1914 hade södra Lidingöbanan förlängts till Brevik. Vid en utbyggnad av stationshuset flyttade posten in där 1917 med Ester Jonsson som föreståndare. När hon 1918 gifte sig med värdebrevbäraren F. Blomqvist flyttade poststationen till dennes bostad vid Gåshagavägen 23. Blomqvist var en sträng gammal herre, fruktad när han på sin utbärningsrond hytte med sin käpp åt förbi-passerande skolbarn. 1925 flyttade posten tillbaka till Brevik station som i mitten på 30-talet fick utökade lokaler. Även sedan har flera flyttningar skett och en ny planeras till kvarteret Huvudgården.*

Barn och ungdomar och deras aktiviteter

Brevik på 1920-talet var ett samhälle, dit unga familjer med barn flyttat. Detta och de många stora barnkullarna befäste intrycket av ett ungt och livligt samhälle. Det fanns i regel gott om lekkamrater både inom familjens ram och bland grannar.

Eftersom även lördagarna var skoldagar tillbringades mer tid i skolan än idag. Men när man kom hem fanns ju naturen alldeles in på knuten och lockade till några timmars lek, innan läxläsningen satte igång.

Idrottsintresset, som började i tidig ålder, var mest in-riktat på allmän idrott, trots att det inte fanns någon idrottsplats på Lidingö. Utövandet skedde på tom-ter, friområden och på vägar som var lite trafikerade. Många iordningställde egna kast- och ansatsbanor samt längd-, höjd- och stavhoppsgropar. 100m löptes oftast i Stora Allén. Någon av vuxna organiserad idrottsrörelse som idag förekom knappast utan det skedde huvudsakligast genom ungdomarnas egna ini-tiativ.

Ett exempel var de båda uppslagsrika bröderna Ejnar och Sven i den barnrika familjen Wählin i nuvarande kvarteret Timotejen. De bildade var sin idrotts-förening, Hjorten och Rosenbusken, som tävlade in-tensivt med varandra och även med föreningen Örn-en, som bildats av ungdomar i kv. Blocket, där även flickorna bildat en idrottsförening. Årets stora tävling var en stafettlöpning. Den omfattade 7 sträckor och hade start och mål på Södra Kungsvägen ovanför nu-varande Drömostigen. Loppet gick längs Södra Kungs-vägen - Hövdingevägen - Trädgårdsvägen - Klörevä-gen - Södra Kungsvägen.

Fotboll spelades i allmänhet på en plan ovanför nu-

Midsommarfirande vid blocket 1927. Byggnaden är densamma som på s.12.

Nära Breviks brygga låg Sjövillan som med den idylliska lilla dansbanan (numera riven) var något av ungdomens inneställe på 20- och 30-talen.

Inför starten i Breviks "Holmenkollenrenne". I nummerordning: 1: Olle Åkerlund, 2: Otto Afzelius, 3: Lars Åkerlund, 4: Micro Rold, 5: per Olof Hörnell, 6: Bengt Frödin, 7: Håkan Hörnell, 8: Gösta Hedberg.

varande Käppala båthamn, det s.k. Käppala torg, som ursprungligen lär ha anlagts i avsikt att skärgårdsborna skulle angöra nedanför och sälja fisk på torget. I skolan var brännboll och korgboll de vanligast förekommande bollspelen.

* En utförlig avhandling om postverkets utveckling på Lidingön håller på att utarbetas av Högbergabon Birger Rothelius.

Om skolförhållandena

Snabbt expanderande samhällen med många inflyttande barnfamiljer får vanligtvis problem med att bygga skolor och andra offentliga anläggningar i takt med behoven.

Lidingö utgjorde inte något undantag. Under många år fanns ett ständigt behov av nya skollokaler, vilket också avspeglade sig i Breviksområdet.

Under jordbruksepoken fanns några få folkskolor på ön i anslutning till de stora gårdarna. Elevantalet var lågt och en lärare undervisade samtidigt i flera åldersklasser. (Det kallades för B- och C-skolor).

I exploateringens inledningsskede hade tomtbologen, både på norra och södra ön, inrättat treklassiga småskolor, som skulle förbereda inträde i realskolan. Densamma bedrevs till en början i privat regi men med ett mindre kommunalt bidrag. Dåvarande ägaren till Brevik, häradshövdingen Holm, bekostade uppflysandet av en mindre skolbyggnad vid Banvägen, där folkskoleundervisning pågick 1906 till 1911, då byggnaden togs i anspråk för annat ändamål och eleverna fick flytta över till skolan i Skärsåtra, som då blivit färdig. Det blev en lång väg och obekvämt för Breviksbarnen, eftersom S. Lidingöbanan först 1914 nådde Brevik.

För den högre undervisningen inrättades 1912 Lidingö kommunala samskola, som 1914 kunde flytta in i den nya läroverksbyggnaden i det av AB Lidingö Villastad donerade kvarteret Ängen i Hersby. i skolan, som snart behövde byggas till hölls första gången realexamen 1918, flickskoleexamen 1920 och studentexamen 1922.

Eftersom det var långt till läroverket för elever på södra delen av ön inrättades i Brevik en filial till den kommunala samskolan. Den omfattade 3 förberedande småskole- och 3 realskoleklasser och bedrevs 1917-20 i en villa utmed Ekstigen. Den hade upplåtits av AB Lidingö Brevik och som, då elevantalet ökade mer än som beräknats, erbjöd en centralt belägen tomt alldeles intill Breviks station för ett nytt skolhus, som dock aldrig kom till stånd. istället inköpte kommunen det s.k. "Nya Blocket", en ofullbordad större byggnad, i vars bottenvåning en 2årig småskola och 3 klasser för den kommunala mellanskolan inreddes för inflyttning 1921. Från 1920 skedde en viktig organisatorisk ändring. Folkskolan blev nämligen "bottenskola", i vilken de 6 första åren av undervisningen bedrevs. Därigenom fick kommunen, som tidigare

Häradshövding Holms skola vid Banvägen 1906-11.

Den kommunala samskolan med 3 småskole- och 3 realskoleklasser bedrevs 1917-20 i denna villa vid Ekstigen.

1921 stod folkskolan i Käppala med sina 4 klassrum och en lärarbostad färdig att ta emot sina första elever. Skolan var planerad att kunna byggas ut till 14 klassrum och en gymnastiksal vilket dock aldrig skedde. 1973 revs skolan i samband med Holavedens bostadsområde och Ljungbackens skolas tillkomst.

svarat för kostnaden, statsbidrag för läroverket med 4 mellanskoleklasser, vilket var viktigt för att minska den stora belastning på kommunalskatten, som skolbudgeten utgjorde.

1921 stod också folkskolebyggnaden i Käppala färdig med sina fyra klassrum. (Den skolan revs 1973). Med tillkomsten av de båda skolorna var skolsituationen för södra ön befast för 1920-talet.

Såväl folkskolebyggnaden som mellanskolan saknade dock gymnastiklokaler. Gymnastik fick utövas i korridorer. Från 1926 fick Skärsätra folkskola en kombinerad samlings- och gymnastiksal, dit mellanskoleleverna i Brevik fick färdas, oftast per cykel under någon rast.

1927 övergick folkskolan från att ha lytt under församlingen till den borgerliga kommunen. Försök i slutet av 1920-talet att få uppföra en separat mellanskolebyggnad i Brevik ledde inte till resultat. Istället flyttades undervisningen 1937 över till läroverket i Hersby.

Från Ekstigen flyttade verksamheten 1921 över till "Nya blocket", som kom att hysa en 2-årig småskola och 3 klasser för den kommunala mellanskolan.

Genom 1920 års skolreform blev de 6 första läroåren gemensamma för barn från alla samhällsklasser, vilket kom att bidra till en social utjämning, som de flesta nog upplevt som positiv. En nackdel var att skolgången förlängdes med ett år i förhållande till den gamla realskolemodellen. Något som många både barn och föräldrar upplevde med oro och spänning var den prövning som eleverna måste klara, om de efter folkskolans sjätte klass ville fortsätta studierna i mellanskolans första klass. I mellanskolan erlades en terminsavgift om 50 kr.

Den kyrkliga situationen

När det gällde de kyrkliga lokalerna på 1920-talet visade det sig att disproportionen mellan folkmängden och det antal människor, som Lidingö kyrka kunde ta emot blev alltmer påfallande. Kännbarast blev olägenheterna på södra ön på grund av de jämförelsevis långa avstånden till kyrkan och kommunikationernas inriktning mot Stockholm. Anordnandet av gudstjänster i skollokaler ansågs i längden inte vara någon tillfredsställande lösning. Det var naturligt att iveren att få ett kapell på södra ön tilltog.

En första betydande stimulans kom när ärkebiskop Söderblom vid sin visitation på Lidingön 1915 framhöll att en ny gudstjänstlokal behövdes för de södra delarna av församlingen och utpekade Brevik som den lämpligaste platsen. En andra faktor av betydelse var att Fastighets AB Lidingö Brevik skänkte 4 tomter i kv. Smultronet avsedda för en kyrkobyggnad, något som kyrkostämman 1918 artigt men med tvekan tog emot. Man var nämligen inte säker på att Brevik var den rätta platsen. Men olika ritningsförslag till kyrkobyggnad anpassades till tomterna i Brevik.

Protokoll och pressreferat tyder på att Lidingö på 20-talet var ett samhälle med födslovåndor. Visserligen medgav åtskilliga kommunalmän att det kunde finnas behov av ett kapell i Brevik, men detta vägdes mot behovet av ålderdomshem, skolbyggnader och av en talare även mot angelägenheten av att bygga kloakledningar. Då kapellbygget skulle kunna medföra 5 öres höjning av församlingsskatten ovanpå de ca 11 kr som skatten till den borgerliga kommunen uppgick till, bedömdes detta kunna avskräcka folk från att flytta till Lidingö.

I april 1925 bordlades kapellbyggnadsfrågan av kyrkostämman och avslogs av ekonomiska skäl i oktober. Då stod det klart att ett kapellbygge i huvudsak måste finansieras på frivillig väg.

Insamlingar hade tidigare bedrivits men låg nere ett par år efter bakslaget 1925. De togs upp igen 1927 i form av basarer, vilket visade sig vara en framgångsrik väg. Men en ny motgång kom 1929, då den s.k. sparbankskraschen kom. Därmed gick halva det insamlade kapitalet förlorat. Det året hölls ingen basar. Stämningen var modstulen. Men 1930 efter Ärkebiskopsvisitationen anordnades åter en basar med gott resultat. Därmed var man inne på den väg som under 1930-talet skulle leda till den definitiva framgången. Ön den får nästa jubileumsbilaga, 30-talets, handla.

Under de långa tillblivelseprocessen för kyrka i Brevik gjordes skissförslag av flera arkitekter. Bilden visar det första skissförslaget som arkitekt John Åkerlund gjorde.

Det fanns stor idealitet och förtröstan om målet bland de många som arbetade för tillkomsten av en kyrka i Brevik. Församlingens dåvarande komminister, Martin Sandahl, bosatt i Brevik, som enligt vad han själv uttryckt det, "hade skyldighet att iaktta det kyrkliga läget i den delen av församlingen" var främst den som med stort tålamod samordnade krafterna. Under tiden fick han hålla gudstjänsterna för södra ön i Skärsåtra skolas samlings- och gymnastiksal och undervisa sina konfirmander i mellanskolans klassrum i "Nya Blocket".

REFERENSER

Vid framställningen av jubileumsbilagan har uppgifter bl.a. hämtats ur nedanstående publikationer. De äldre tillgängliga på bibliotek. Övriga finns i handeln.

LIDINGÖN I VÅRA DAGAR. 1925. (Lidingöboken III) Uppsatser om 20-talets kyrkliga och kommunala liv, skolor, industrier och framväxande bebyggelse.

LIDINGÖ TIDNING Årgångar från 1920-talet.

SANDAHL, M. & ÅKERLUND, J. Breviks Kyrka i Lidingö och hennes högtidliga invigning midsommardagen den 24 juni 1937.

Kort redogörelse för Lidingös kyrkliga historia samt tillkomst och beskrivning av Breviks kyrka.

LJUNGBERG, G. Lidingö genom tiderna. En berättelse i ord och bud. 1977.

Slösande rikt illustrerad genomgång av det lantliga Lidingös utveckling till våra dagars samhälle med tonvikt på bebyggelse och kommunikationer.

HEDIN, I-L. Skolvägen, Lidingös skolors historia. 1978. Från 1780-talets enda ambulerande lärare och 1800-talets små enkla skolor till dagens mångsidiga skolväsen. De många klasskorten visar förutom inodets växlingar vilka trotjänare som fanns inom lärarkåren.

VANDRA PÅ LIDINGÖ. Vägvisare för en skogsled och två stadsleder. 1979.

Boken innehåller allt man behöver veta för att ta sig omkring på ön: ett koncentrat av historia, bebyggelse och natur, med fotografier och kartor.

LIDINGÖ KULTURNÄMND. CARIN ARNBORG. Kulturhistoriska byggnader i Brevik, Käppala, Gåshaga och Killinge, 1982.

Sammanställningar av byggnadsinventeringar 1979-81. Häftet innehåller många bilder av husen.

ANKARBERG, C-H. Södra Lidingöbanan. 1986.

En historik till banans 70-årsjubileum, rikt illustrerad.

LIDINGÖ HEMBYGDSFÖRENING. Från VIKINGSTEN TILL GUSTAF DALEN 1988. En årtalskrönika med kommentarer.

ANKARBERG, C-H. Gamla Lidingöbilder 1988. Ingår i Lidingö Hembygdsförenings skriftserie. Boken skildrar i en rik och unik samling gamla fotografier Lidingös utveckling och förvandling.

Jubileumsbilagans bildmaterial har vänligen ställts till förfogande av:

Lidingö byggnadsnämnd

Lidingö kommuns arkiv

Ingrid Juhlin Schreier

Sten Schülssler, ur dennes vykortsamling

Ulf Sjöberg

Egil Vallin

Lars Åkerlund

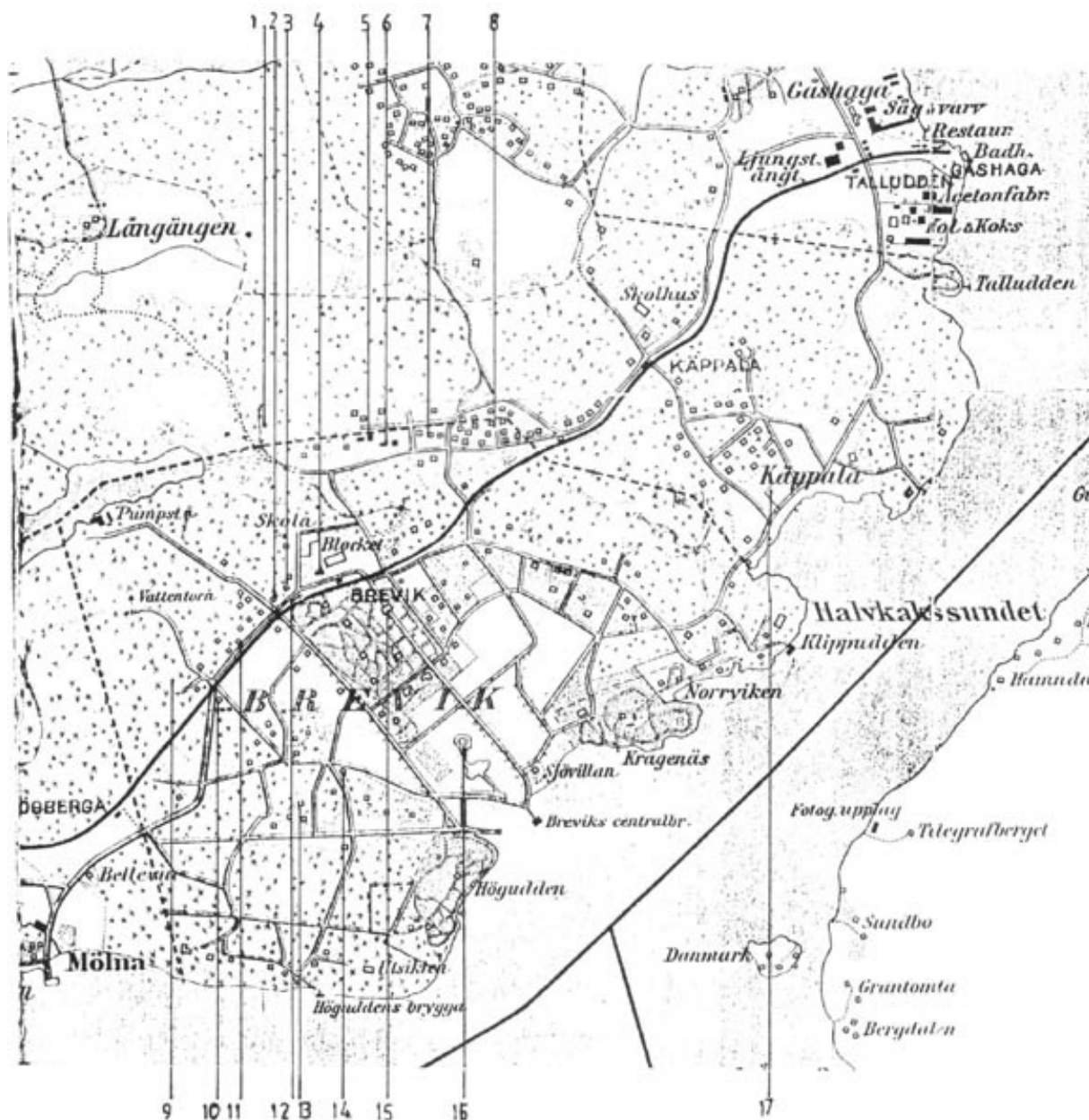
Vid utskriften har personal på Föreningsgårdens exp. Larsberg medverkat.

Tryckningen har skett genom Caslon Press Offsettryckeri AB, Sthlm.

Ytterligare exemplar av denna publikation kan erhållas genom anmälan till Högberga-Breviks villaägareförening, Box 330 181 03, Lidingö till ett pris av kr 25:- exkl. porto (1989).

Det fanns en hel del skickliga hantverkare och arbetare, som hade en viktig del i samhällets byggnadsprocess. Här är några av dem samlade vid en stenkross i skogen nedanför gamla vattentornet i Högbergaskogen norr om banan. Bland dem vi kunnat identifiera är "Lille" Gustav 3:e fr. vänster, Holm 5 och Lindgren 7 fr. vänster, båda skickliga grundläggare. De både längst till höger är H. Pettersson, elektriker, och Studahl.

1. Ljungströmsbacken	10. E.A. Karlssons mjölkaffär
2. K.J.Karlssons järnaffär	11. Häradshövding Holms skola
3. Tele- och poststation 1910-17	12. Där spruthuset låg
4. Alvfors första sybehörsaffär	13. Skolan vid Ekstigen
5. Lönnqvist trädgårdsmästeri	14. Egnells affär
6. Arrendatorns ladugård	15. Breviks herrgård
7. Poststation 1918-25	16. Svandammen
8. "Brevikskollonien"	17. Käppala torg
9. Stenkrossen med hantverkare	

Tidigare utgivna i Lidingö Hembygdsförenings skriftserie:
Från VIKING STEN till GUSTAF DALÉN 1988
Gamla Lidingöbilder 1988

BLI MEDLEM I LIDINGÖ HEMBYGDSFÖRENING
CASLON PRESS 1989